

Kálmán Révész

A hallei magyar könyvtár [Die ungarische Bibliothek in Halle]

in: Magyar könyvszemle Bd. XI (1886), S. 259–268

Inhalt der Datei:

Originaltext..... Blatt 2

Übersetzung Blatt 12

A HALLEI MAGYAR KÖNYVTAR.¹

Közli: RÉVÉSZ KÁLMÁN.

A hallei egyetemmel összeköttetésben levő „*Bibliotheca Hungaricat*“ volt alkalmam a mult június hóban kissé tüzete-
sebb vizsgálat alá venni. E könyvtárral *Szlávik Mátyás* úr —
ki, ha jól tudom, pár éven át a könyvtárnoki tisztet is viselte —

¹ Midőn Révész Kálmán úrnak ezen érdekes közleményét, mely a „*Protestans Egyházi és Iskolai-Lap*“ 1886-iki folyamában (1301—1305. l.) jelent meg először, folyóiratunkban egész terjedelmében lenyomatjuk, szükségese-
nek tartjuk a hallei magyar könyvtárról a következőket megjegyezni. Ujabb időben a „*Magyar Könyvszemle*“ volt az első, mely 1881-iki folyamá-
ban (240—242. l.) a hazai szakférfiak figyelmét a hallei magyar könyvtárra
felhívta. E folyóirat szerkesztője ugyanis 1880-ban a múzeumi könyvtár
kéziratgyűjteményében, régi magyarországi könyvtárak catalogusait kutat-
ván, megtalálta a hallei magyar könyvtár írott catalogusát, melyet Witten-
bergában 1755-ben Latsny Ádám turóczmegyei hazánkfia készített, s mely-
nek egy 1785-ben másolt példánya, gróf Széchenyi F. könyveivel került a
Nemzeti Múzeum könyvtárába. (L. *Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae
Nationalis Hungaricae Szechenyiano-Regnicolaris Sopronii 1815. Vol. II.*
383—4. l. Mostani Signaturája: Quart lat. 16). Ezen catalogusból, mely 4-ed
rétben, 83 beírt levélből áll s összesen 1030 magyarországi vonatkozású
régi nyomtatványnak és a Rotarides Mihály által gyűjtött kéziratoknak
jegyzékét sorolja fel, a Nemzeti Múzeum könyvtára kiválasztott öt régi
magyar könyvezímet, s az ezeknek megfelelő könyveket, melyeket unico-
moknak tartott, 1881. okt. 29-én a hallei egyetemi tanáestól tudományos
használatra kölcsön kérte. E könyvek, mint a múzeumi könyvtár hivatalos
átíratá tanúsítja, a következők voltak: 1. *Janua Linguarum bilinguis Lat.
et Hung. dedie. Georg. Rákóczy Transylv. Princ. Albae Juliae 1635.* —
2. *Georg. Felvinczi: Igen szép historiája az Jeruzsálemből Jerichoba menő
tolvajoktól megsebesített Embernek állapotáról. Lőcse 1689.* — 3. *Sigismundi
Pernyeszi (Osztopányi) A kegyes léleknek lelki vigasztalást szerző üdvesség
Paizsa. Lőcse 1693.* — 4. *Az szikszai templomn gyakorlott Istennek Itéleti.
Lőcse 1694.* — 5. *Joan. Siderii: Kisded Gyermeknek való Catéchismus.
Bártpha 1701.* — A hallei egyetemi tanács a kért könyvekből megküldötte

épen e lapok 1882-ik évfolyamának 17-dik számában közölt egy terjedelmes tudósítást, melyben azonban — nem tudom mi okból — épen azok a könyvek nincsenek felemlítve, melyek e könyvtárnak a legnagyobb kincseit képezik. Ugyanis található itt öt eddig teljesen ismeretlen régi magyar nyomtatvány, a me-

az 1-ső, 2-ik és 4-ik számút, de ezekből csak a 2-ik és 4-ik számú vált be unicumoknak, mert az 1-sőnek kiadási éve nem felelt meg a Catalogusban kitett évszámnak, ellenben a 3-ik és 5-ik számú nyomtatványok azért nem váltak be unicumoknak, mert ezeket a hallei egyetemi tanács el sem küldte, hanem küldött helyettük két más régi magyar könyvet, melyek sem nem unicumok, sem nem ismeretlenek. Ezen nyomtatványokból a 2-ik és 4-ik számút *Majláth Béla* a „Magyar Könyvszemle“ 1881-iki folyamában (240—242. l.) ismertette s ez alkalommal megjegyezte: hogy a Nemzeti Múzeum könyvtára oda fog törekedni, hogy ezen unicumokat saját gyűjteménye számára *csere útján biztosítsa* s hogy a tárgyalások ez irányban folyamatban vannak! Ismerve a hallei magyar könyvtár mostoha viszonyait, elhatározásában azon intentio vezette őt, hogy a külföldön eltemetett, nehezen hozzáférhető és kallódásnak indult régi magyar könyvkincset a végpusztulástól megmentse s az ország első művelődési intézetében mindenkinek hozzáférhetővé tegye. E czélból a Nemzeti Múzeum könyvtára különböző oldalról informáltatta magát a hallei magyar könyvtár viszonyáról, tanulmányozta és előkészítette a dolgot, s gyűjtötte az anyagot az ügy sikeres lebonyolításához. Mily stádiumban van az ügy jelenleg? erről ezúttal nem nyilatkozhatunk, de hogy a múzeumi könyvtár az ügyet el nem ejtette, erről olvasóinkat biztosíthatjuk. — Azóta a „Protestans Egyházi és Iskolai Lap“ szellőztette a hallei magyar könyvtár dolgát. Szlávik Mátyás úr, a „hallei bibliotheca hungarica“ akkori könyvtárnoka ugyanis, a most említett lap 1882-iki folyamában (525—529. lap) „a hallei-wittenbergi Bibliotheca Hungarica rövid ismertetése“ czím alatt, a könyvtárról egy hosszabb cikket írt, melyben annak nevezetesebb nyomtatványait és kéziratait ismertetve felemlíté, hogy ismertetésével kapcsolatosan Haan Lajos csabai evang. lelkész úrnak a hallei könyvtárról részletesebb (nyolcz ívre terjedő) jegyzéket és értesítést küldött, tanácsolva ennek, hogy tegyen lépéseket az evangélikusok egyetemes gyűlésén az iránt, „hogy *e becses kéziratok* (tehát a nyomtatványok nem) az ág. h. egyetemes egyház levéltárába (s nem tán a nemzeti múzeum könyvtárába) helyeztessenek el.“ Ennek következtében Haan Lajos úr, mint az egyetemes egyház egyik főjegyzője, az ág. h. egyetemes egyház 1882-ik évi okt. hó 18—20-án Budapesten tartott gyűlésén ez ügyben indítványt tett, melynek következtében a gyűlés elhatározta: „hogy a hallei egyetemhez kérvény intéztessék az ott levő Bibliotheca Hungaricának az egyetemes ev. egyház számára való átengedése iránt.“ (Prot. Egyh. és Iskolai L. 1882. folyam 1374. l.) A kérvényt Haan Lajos úr el is készítette, s 1883. febr. 28-iki kelettel a hallei

lyek tehát unicumok; ezeken kívül a könyvtárban meglevő 52 régi magyar (1711 előtt megjelent) könyv között kilencz igen ritka és becses darab van.

Én azon három óra alatt, melyet a könyvtárban tölthetem, a régi magyar könyvekről teljes jegyzéket készítettem (és

egyetemi tanácsnak elküldötte, de azt a tanács, daczára annak, hogy abban a magyarországi evangelicusok csak a hallei magyar könyvtár kézíratait kérték, udvariasan ugyan, de határozottan visszautasította. Így állt az ügy Révész Kálmán úr felszólalásáig, melyet egész terjedelmében közlünk. Az ő leírása a hallei magyar könyvtár állapotáról, kezeléséről és mostoha viszonyairól, tökéletesen megfelel azon információknak, melyeket a múzeumi könyvtár ez ügyre vonatkozólag bír; az ő óhajta: ezen eltemetett könyvkincs (nyomatványokat és kéziratokat), mielőtt elkallódnék, a magyar művelődésnek megmenteni s a Nemzeti Múzeum könyvtárában a kutató közönségnek hozzáférhetővé tenni, tökéletes visszhangja Majláth Béla azon inteniójának, melyet a szóban levő könyvek megmentésére a „Könyvszemle“ 1881-iki folyamában nyilvánított. Révész úr indítványát melegen felkarolta, magáévá tette s élénken megvilágította: *Stromp László* ág. hitv. papjelölt úr, a „Protestáns Egyházi és Iskolai-Lap“ 1886-iki folyamában (1402—1404. l.) „a hallei magyar könyvtár“ című közleményében, melyben saját tapasztalásából a hallei magyar könyvtár mostoha viszonyait ecsetelve, annak helyiségét „teljesen kiürített vércsetanyának“, kezelését „nyomorúságosnak“ s egész oeconomiáját oly nehézkesnek és monstruosusnak nevezte, hogy ezen állapotok önként „fölkeltik a szükséges lépések megtétele elodáztatlanágának tudatát“. Ezen, valamint Révész Kálmán úr előbb említett cikkére Szlávik Mátyás úr a „Protestáns Egyházi és Iskolai-Lap“ 1886-ik folyamában (1432—1434. l.) „a hallei magyar könyvtár“ című cikkében reflectált, melyben beismerve a hallei magyar könyvtár hanyag kezelését, példákkal illusztrálta, hogy egyes ritka magyar könyvek az alapítványi magyar könyvtárból, a hallei egyetemi nagy könyvtárba tévedtek, hol rendes könyvtári signaturával bírnak és honnan azokat minden sürgetés daczára sem lehetett ekkorig visszakapni, továbbá, hogy egyes magyar vonatkozású kéziratok az alapítványi könyvtárból már el is vesztek, mégis a sorok közt a könyvtár és ennek custosa: Rose hallei egyetemi titkár úrnak védelmére kel, ki megígérte, hogy a könyvtár a jövőben új helyiséget fog kapni, melyben a magyar könyvek föntartása biztosítva lesz. Leírja azután körülményesen, hogy a hallei egyetemi tanács azért utasította vissza a magyarországi evangelikusok kérvényét, mert a hallei magyar könyvtárt az ottani egyetemi magyar alapítvány egy részének tekintette, minek következtében azon nézetét fejezi ki, hogy a hallei magyar könyvtár protestáns alapítványi tulajdon, melyre csak a magyar protestánsok (s nem a Nemzeti Múzeum) formálhatnak igényt s ezért Révész Kálmán úrnak, a könyvtár megmentésére vonatkozó indítványát határozottan visszautasítja. Végül indítványozza, hogy a hallei

pedig magokról a példányokról s nem a sok tekintetben igen hiányos katalogusból). Sietek tehát először is e jegyzéket közleni, a ritkább könyvekre mindenütt felhíván a figyelmet.

Székelly István: Chronica. 1559.

Mélius: Sámuel és királyok könyve. 1565.

Sylvester: Uj-testamentom. Bécs, 1574.

Pécsi Lukács: Szt. Ágoston doktor. 1591.

Eddig csak három példánya volt ismeretes, ez a negyedik.

5. *Sós Kristóf: Postilla. 1598.*

Károli Péter: Symbolum apostolicum 1600. Eddig csak két példány, ez a harmadik.

Pázmány: Mostan támadt tudományok hamissága. 1605.

magyar könyvtár kéziratának ügyét vegyék kezökbe a magyarországi protestánsok azon küldöttei, kik a Gusztáv Adolf-Egyesület évi közgyűlésére mennek Németországba, készíttessék el a hallei magyar vonatkozású kéziratok jegyzékét és bocssássák közre, tartalmukat pedig másoltassák le az egyetemes levéltár számára. Ez az ügy rövid historicuma. Közzöltük ezt, anélkül hogy az elmondottakra reflectálni vagy álláspontunkból valamit feladni akarnánk. Ha valami fordulat ez ügyben beáll, értesíteni fogjuk róla olvasóinkat. Most pedig áttérünk Révész Kálmán úr cikkének érdemére. Mindenekelőtt szerencsét kívánunk neki azon szép eredményhez, melyet a hallei könyvtárban három órai kutatása alatt elért. Az általa felsorolt 52 régi magyar, 1711 előtti nyomtatvány közt van *kilencz igen ritka munka és öt unicum*, melyeket Révész úr részletesen ismertet. Ezen 52 régi magyar könyvről megjegyezzük, hogy czímök (a debreczeni 1597-iki Gratiarum Actio kivételével) a Nemzeti Múzeum fönt említett Catalogusában beunfoglaltatik, mivel azonban a múzeumi könyvtár azt tapasztalta, hogy ezen catalogus nem mindenben megbízható, a hallei egyetemi tanácstól kért könyvek jegyzékébe csak oly unicumokat vett fel, melyekhez semmi kétség nem fért. Így „a váradi rabok siralmas énekét“ azért nem vette fel unicumnak, mert kiadási éve nem volt a catalogusban kitéve, a kassai 1633-ik-, helyesebben 1633-ik évi és a lőcsei XVII. századbéli két nyomtatvány pedig azért maradt ki a Halleba küldött jegyzékből, mert ezeket Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárában 1297. és 1591. sz. alatt ismerteti. Ellenben Osztopányi Pernyesczi István munkáját a múzeumi könyvtár kérte, de nem kapta meg a hallei könyvtártól, a mint ezt megjegyzésünk elején mondtuk. Ezen megjegyzés különben nem von le semmit Révész Kálmán úr cikkének értékéből, mert így is három ismeretlen nyomtatványnyal gyarapította irodalmunkat. Az új adalékoknak folyó számat adunk s ezeknél, ugymint a többieknél a csillag alatt megteszszük észrevételünket.

Szerk.

Magyarázata az Evangeliomoknak. Bártfa, 1608. Eddig két példány, ez a harmadik.

10. Samarjai: Magyar hármonia. 1628.¹

Lethenyei: Hitünk ágainak rövid összeszedése. Csepreg, 1635.

Kereszturi: Csecsemő keresztyén. 1638.

Tasi G.: Elménknek felmenetele. 1639.

Kassai András: Centuria quaestionum Bártfa. 1644. Eddig unicum az akadémia könyvtárában, ez a második példány.

15. Laskai: Hitzakadás megorvoslása. 1644.

Gelei K. István: Váltságtitka 3-dik kötet. 1649.

Megyesi P.: Dialogus. 1650.

Agenda és Canones. Somorja, 1650.

20. Apáczai Csere: Encyclopaedia. 1653.

Király Jakab: Misc nem mise. 1654.

Gyöngyösi: Ker. vallás fundamentomi. 1657.

Jézsuita paterek titkai. 1657.

Pápasták méltatlan üdözése. 1657.

25. Czeglédi: Az országok romlásáról. 1659.

Szalóczi M.: Tanítóknak választételek. 1660. Eddig két példány, ez a harmadik.

Drégelypalánki: Speculum Mysticum. 1668. Eddig három példány, ez a negyedik.

Nógrádi: Idvösség kapuja. 1672.

Szathmárnémeti M.: Dominica. 1675.

30. Balassa és Rimai énekei. Pozsony, 1676. Eddig unicum a Nemz. Múzeum birtokában, ez a második példány.

Németi M.: Psalterium. 1679.

Mártonfalvi Gy.: Szent historia. 1681.

Bándi: Magyarázat a 68. zsoltárra. 1690.

Lisznyai: Magyarok krónikája. 1692.

¹ Szlávik említi az idézett helyen Sartorius János: „Magyar lelki óra“ című munkáját is. Mivel ilyen könyv az eddigi tudomás szerint nem létezik s így Halleban sem található, azt kell hinnem, hogy Samarjai neve és műve van itt elferdítve. — (Lásd Szlávik Mátyás ide vonatkozó közleményét a Protestans Egyházi és Iskolai Lap 1886-iki folyamában, 1433. l., mely szerint Sartorius kérdéses műve 1731., 1732. és 1733-ban jelent meg.)

35. Augustana confessió magyarul. 1692. Eddig két példány, ez a harmadik.

Balog György: Cicero 4 könyvei. 1694.

Felvinczi: De conservanda valetudine. 1694.

Páriz-Pápai: Pax corporis. 1695.

Verbőczy: Tripartitum. Kolosvár, 1698.

40. Otrokócsi: Isten előtt járók tökéletessége. 1699.

Molnár Albert: Discursus de summo bono. 1701.

Balog György: Cornélius Nepos. 1701.

D. Ember Pál: Garizim és Ebal. 1702.

Ács Mihály: Magyar theologia. 1709.

45. Zólyomi Boldizsár: Elmékedések 1710.

Zólyomi B.: Kegyesség gyakorlása. 1710.

47. (Babai Gy.): Francke a gyermeknevelésről. Halle, 1711.

Az itt elősorolt 47 munkán kívül, melyek közül 2 másod, 5 harmad, 2 pedig negyedik példány, az eddigi tudomás szerint van még e könyvtárban 5 olyan régi magyar nyomtatvány, melyek eddig teljesen ismeretlenek voltak s így unicumok. Könyvészeti leírásukat a következőkben adom.

I.

(301. sz.) *Debreczen 1597.*¹

Gratiarum actio cum adiuncta praecatione, pro universis acceptis et accipiendis spiritualibus et corporalibus Dei optimi beneficiis. Debrecen. M. D. IIIC.

Nyolczadrét, 8 számozatlan levél.

Tartalma: 1. közönséges hosszú könyörgés. 2. Kicsiny gyermekek reggeli-estveli könyörgése. 3. Az Magyarországhi Ecclesiának keserves panasza, melyet tött az Tatár ellen 1594. Nota: Ne hagy elesnem felséges.....

Kezdeté:

Nagy keservesen, felséges Isten, seregöknek Ura,
Magyar nemzetnek ki valál régen hatalmas oltalma,
Nagy romlásunkban kiáltunk reád: tekints árváidra!

¹ Ezen könyv czíme a múzeumi könyvtár föntemplített catalogusában nem foglaltatik s irodalmunkban egészen ismeretlen. Vele kezdjük meg folyóiratunkban az „Adalékok“ IV. centuriáját. Szerk.

Összesen 16 háromsoros versszak. A versfejezetben: *Nicolaus Agriusla*. Tehát a szerző: Egri Miklós.

A IV. és XLVII. zsoltárok zárják be ez érdekes kis könyvecske tartalmát.

II.

Kassa 1633.

Az igaz keresztyén vallásban levő tudománynak fundamentomi, melyek rövideden foglaltatnak öt summás Artikulusokban. Ezekhez melléje adattak mindennapi reggeli s estveli könyörgeések és hálaadások. Mostan először a gyengébb ifjuság kedvéért kiadattattak. Kassán nyomtatta Boityz (vagy Bostijz) István által 1633. esztendőben.

12-edrét, czímlap és szöveg 24 lap.

Ezen, minden kétségen kívül lutheránus káté tartalma: 1. Az istenről, 2. a bűnről és törvényről, 3. a megigazulásról és jócselekedetekről, 4. a penitentiáról, 5. az urvacsorájáról. Ezek után van: két gyónás formula, apostoli hitforma, tizparancsolat, reggeli és esteli ima utó-imával.

Kétszeres becse van az unicumnak azon körülménynél fogva, hogy egy oly kassai nyomdászszal ismertet meg bennünket, kiről még eddig a nyomdászat történelme mit sem tudott. Az eddig ismert ez időbeli kassai nyomtatványokat a Schulz Dánielné nyomdája állítja ki. Talán ennek volt üzletvezetője Boityz vagy Bostijz (a harmadik betű el van mosódva), a ki aztán a maga kezére is szerencsét próbált, de üzletét nem soká tarthatta fenn.¹

¹ Itt t. munkatársunk téved. Az általa leirt káté nem unicum. Szabó Károly ismeri és Régi Magyar Könyvtárában 1297. szám alatt le is irta. Nem is ritka munka. Bosits István kassai nyomdász sem ismeretlen. Szabó Károly idézett munkájának I. és II. kötetében több nyomtatványt ismertet tőle. A tévedés nyilván onnan van, hogy Révész úr az eredeti 1683-iki évszámot, akár mert ez a példányon el volt mosódva, akár az idő rövid sége miatt *1633-nak nézte* 1683 helyett. E tévedést ezennel helyreigazítjuk és az ismertetett könyvnek számot nem adunk.

III.

(302. sz.) *Hely és év nélkül.*

A váradi siralmas tömlőcznek fenekén nyomorgó magyar raboknak keserves rabságukat egy keresztyén így siratta e versekben.¹

Nyomtattatott

Eddig a czímlap, melyen a nyomtatás helye és éve, fájdalom, nincs kitéve. Hirtelenében nem volt időm a nyomtatás helyét egész biztosan meghatározni, de vagy Debreczen vagy Kolozsvár lesz. Váradon, tudjuk, már akkor nem volt nyomda. A megjelenés ideje sem lépheti át a XVII. századot, hiszen maga a vers 1681-ben íratott.

A kis füzet nyolczadrétű 6 számozatlan levélre terjed, melyek közül, az első és utolsó egészen üres. Tehát a harmadik lapon van a czímlap, az 5-ik lapon kezdődik s a tizedik lapon végződik a 24 strófás négysoros vers, melynek legutolsó verszaka im ez:

„Ezerhatszáz nyolczvan és egy esztendőben,
Szent Mihály havának utolsó hetében,
Nemzetem rabságát látván a tömlőczben,
Úgy szerzém ezeket Váradon létemben.

A versfejekből valami nevet kiolvasni nem lehet.

E példány a rajta levő feljegyzés szerint Szathmáry János ajándékából Rotarides Mihályé volt.

IV.

(303. sz.) *Lőcse 1693.*

Osztopányi Pernyeszi Zsigmond „A kegyes léleknek lelki vigasztalást szerző idvesség paizsa“ című Kolozsváron 1676-ban megjelent munkájának (lásd Szabó K. Régi Magyar Könyvtár I. 1195. szám) 1693-ban Lőcsén nyomtatott eddig teljesen ismeretlen kiadása. 24-edrét. Czímlap ajánlás 2 levél. Szöveg 1—399 lap. Mutatótábla 5 levél.²

¹ Ezen könyv irodalmunkban valóban ismeretlen s Szabó Károlyhoz a 302-ik adalékot szolgáltatja. Szerk.

² Ezen kiadást a Nemzeti Múzeum könyvtára a hallei egyetemi könyvtártól annak idejében kérte, de meg nem kapta. Örvendünk, hogy azt Révész úr felkutatta és ismertette. Szerk.

V.

Lőcse XVII. század.

Egész esztendő által való vasárnapi evangeliomok sommáját, velejét és cillyát magokban foglaló rövid és egytűyi magyar versecskék, melyeket szerzett egy buzgó lélek.

Lőcsén nyomtatott Brewer Sámuel által.

A nyomtatás éve nincs feltéve, Brewer mint nyomdász szerepel 1662—1699, ez időszakra esik tehát e kis nyomtatvány megjelenése, mely 8-drét 24 számozatlan levél.¹

Ezen öt, eddig teljesen ismeretlen unicumon kívül van még a könyvtár katalógusában egy szintén ritka könyvről, mely azonban a könyvtárban már nem található, említés téve. S ez:

„*A szikszai templomban gyászeseite versekben. Irta egy bujdosó. Lőcse 1694.*“ Ez unicum ismertetve van a „Magyar Könyvszemle“ 1881-ik évfolyamának 240—242. lapjain, azon megjegyzéssel, hogy a „megszerzésére vonatkozó tárgyalások a nemzeti múzeum és a hallei egyetem könyvtára közt folyamatban vannak.“ Mivel pedig — mint említettem — e könyv Halléban többé nem található: kétségtelenül a „Magyar Nemzeti Múzeum“ könyvtárának birtokában van.² És itt kétségtelenül jobb helyen van, mint amott, úgy hogy a többi, általam most megjelölt ritkaságokra nézve is nem késem a Nemzeti Múzeum igazgatóságának figyelmét azon óhajtásom kapcsolatában felhívni: vajha ezek is mielőbb megszerzettetnének legelső hazai könyvtárunk számára. Eltekintve ugyanis attól, hogy e magyar unicumoknak méltó helye csakugyan a hazában van, még azt is figyelembe kell vennünk, hogy azoknak biztos megőrzésére nézve a hallei könyvtár mostani viszonyai teljes és megnyugtató garantiát nem nyújthatnak. A magyar könyvtárnak kulcsai ugyanis, ha jól emlékszem: egy egyetemi hivatalnok, a titkár kezei közt vannak, a kinek

¹ Ezen könyvet Szabó Károly I. kötetében 1591. sz. alatt ismerteti s az ekkorig ismert egyetlen példány a pesti református collegium könyvtárában őrzetik. A hallei magyar könyvtár példánya másodpéldány.

Szerk.

² A Nemzeti Múzeum könyvtára, valamint ezen, úgy a többi kölcsönkért négy magyar munkát a hallei egyetemi könyvtárnak már visszaküldte. Vegyék ezt mindazok tudomásúl, kik az ügy iránt érdeklődnek.

Szerk.

tudta nélkül a magyar tanulók közül választott könyvtárnok a könyvtár helyiségébe be nem léphet. A kezelésért tehát voltaképpen a német egyetemi hivatalnok a felelős, de az ellenőrzés rendszeres és teljes katalogus hiányában lehetetlen. Hogy pedig az ellenőrzésre multhatatlanul szükség van, azt a dolog természetén kívül még azon szomorú tény is igazolja, hogy a könyvtárban ma már sok oly beceses kézirat nem található, melyek ott, a katalogus tanúsága szerint, a század elején kétségtelenül megvoltak.

Én a rendelkezésemre állott idő rövidsége miatt a könyvtár nem „rég Magyar” részét és a kéziratokat is csak igen felületesen nézhettem át, de az előbb említett szomorú tényről teljes bizonyossággal állíthatom, már csak a tavalyi könyvtárnok *Stromp László* barátom határozott nyilatkozata után is. Igen óhajtottam volna, ha jelenleg Halléban tartózkodó ifjú papjelölteink közül vállalkoznék valaki a kézírattár rendezésére és jegyzékbe vételére s e jegyzéket mihamarább közre is bocsátaná.

A hallei magyar könyvtár, mely az egyetemi könyvtártól egész külön, önállóan kezeltetik, úgy alapítónál s gyarapítónál, mint rendeltetésénél fogva, véleményem szerint egyenesen magyar birtok, sőt, ha még jobban distingualunk: a magyar prot. egyház birtoka.

Igyekezzenek azért az illetékes körök odahatni, hogy az ott levő s különféle esélyeknek nagyon kitett becesebb könyvek és kéziratok mihamarább visszakerüljenek a hazába s valamely biztos és a mellett könnyen hozzáférhető helyen, például a nemzeti múzeum könyvtárában helyeztessenek el.¹

¹ Örvendünk, hogy t. munkatársunk véleménye a Nemzeti Múzeum könyvtárának intenciójával találkozik. Arról a hazai művelődés barátjait biztosíthatjuk, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtára ez ügyben minden körülmények közt meg fogja tenni kötelességét.

Szerk.

Die hallesche ungarische Bibliothek¹

Kálmán Révész

[Vorbemerkung der Redaktion von „Magyar könyvszemle“ (im Original als Fußnote; zur besseren Lesbarkeit im folgenden Absatzumbrüche eingefügt, die nicht im Original enthalten sind):]

Da diese interessante Mitteilung von Herrn Kálmán Révész, die zuerst in der Ausgabe des „Protestáns Egyházi és Iskolai-Lap“ [Evangelisches Kirchen- und Schulblatt] von 1886 (1301–1305) erschien, in unserer Zeitschrift vollständig abgedruckt wird, halten wir es für notwendig, folgendes über die ungarische Bibliothek in Halle zu bemerken.

In jüngerer Zeit hat die „Magyar Könyvszemle“ in ihrer Ausgabe von 1881 (240–242) als erste die Aufmerksamkeit der ungarischen Fachleute auf die ungarische Bibliothek in Halle gelenkt. Im Jahre 1880 fand der Herausgeber dieser Zeitschrift beim Durchsuchen der Handschriftensammlung der Museumsbibliotheken nach Katalogen alter ungarischer Bibliotheken den schriftlichen Katalog der ungarischen Bibliothek von Halle, der 1755 von Ádám Latsny, einem Patrioten aus dem Komitat Turócz, in Wittenberg angefertigt wurde und von dem eine 1785 kopierte Abschrift dem Grafen F. Széchenyi übergeben wurde. (L. Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Szechényiano-Regnicolaris Sopronii 1815. Vol. II. 383–4.1. Aktuelle Signatur: Quart lat. 16) Aus diesem Katalog, der aus 83 beschrifteten Briefen in 4 Feldern besteht und insgesamt 1.030 alte gedruckte Bücher mit Bezug zu Ungarn und von Mihály Kotarides gesammelte Handschriften auflistet, wählte die Bibliothek des Nationalmuseums fünf alte ungarische Buchtitel aus und entlieh am 29. Oktober 1881 die entsprechenden Bücher, die sie als Unikate betrachtete, von der Universität Halle für den wissenschaftlichen Gebrauch. Diese Bücher waren, wie die offizielle Transkription der Museumsbibliothek bezeugt, folgende:

1. Janua Linguarum bilinguis Lat. et Hung. dedic. Georg. Rákóczy Transylv. Princ. Albae Juliae 1635. - 2. Felvinczi: Eine sehr schöne Geschichte über den Zustand eines von Dieben verwundeten Mannes auf dem Weg von Jerusalem nach Jricho. Lőcse 1689. - 3. Sigismundi Pernyeszi (Osztopányi) Der Götzendienst der frommen Seele, der der frommen Seele Paizsa geistigen Trost bringt. Lőcse 1693. - 4. der Siksa-Tempel wird im Richten Gottes praktiziert. Lőcse 1694. - 5. Siderii: Catéchismus für Kleinkinder. Bártpha 1701 -

Die Universität von Halle schickte die gewünschten Bücher die Nummern 1, 2 und 4, aber nur die Nummern 2 und 4 waren Unikate, weil das Erscheinungsjahr der Nummer 1 nicht mit dem Erscheinungsjahr der Nummer 1 im Catalogus übereinstimmte, während die Nummern 3 und 5 nicht zu Unikaten wurden, weil die Universität von Halle sie nicht schickte, sondern stattdessen zwei andere alte ungarische Bücher, die weder Unikate noch unbekannt sind. Die 2. und 4. Nummer dieser Drucke wurden von Béla Majláth in der Ausgabe der „Magyar Könyvszemle“ von 1881 beschrieben (240–242), und bei dieser Gelegenheit bemerkte er, dass die Bibliothek des Nationalmuseums sich bemühte, diese Unikate durch Tausch für ihre eigene Sammlung zu beschaffen und dass Verhandlungen in dieser Richtung im Gange seien!

In Kenntnis der prekären Lage der ungarischen Bibliothek in Halle ließ er sich bei seiner Entscheidung von der Absicht leiten, den alten ungarischen Bücherschatz, der im Ausland vergraben, schwer zugänglich und gefährdet ist, vor dem Untergang zu bewahren und ihn in der ersten kulturellen Einrichtung des Landes allen zugänglich zu machen. Zu diesem Zweck hat sich die Bibliothek des Nationalmuseums von verschiedenen Seiten über die Beziehungen zur ungarischen Bibliothek in Halle informiert, die Angelegenheit untersucht und vorbereitet und das Material für die erfolgreiche Durchführung des Falles gesammelt. Wir können den aktuellen Stand der Angelegenheit nicht kommentieren, aber wir können unseren Lesern versichern, dass die Museumsbibliothek den Fall nicht fallen gelassen hat.

¹ [Übersetzung: Institut für Hochschulforschung Halle-Wittenberg (HoF) auf Basis einer Ersttranslation von DeepL (<https://www.deepl.com/translator>)]

Mátyás Szlávik, der damalige Bibliothekar der „Hallei Bibliotheca Hungarica“, schrieb in der 1882 erschienenen Ausgabe der oben genannten Zeitung (Seiten 525–529) einen längeren Artikel über die Bibliothek unter dem Titel „Eine kurze Beschreibung der Hallei-Wittenberg Bibliotheca Hungarica“, in dem er ihre bedeutendsten Drucke und Handschriften beschrieb und erwähnte, dass im Zusammenhang mit seiner Beschreibung der Bibliothek Lajos Haan, Evangelist von Csaba, einen kurzen Artikel über die Bibliothek geschrieben hatte. Er schickte eine detailliertere Liste (etwa acht Blätter) der Bibliothek in Halle an den Pfarrer der Kirche von Csaba und riet ihm, auf der Weltversammlung der Evangelischen Kirchen dafür zu sorgen, dass diese wertvollen Manuskripte (d.h. nicht die Drucke) in das Archiv der Weltkirche (und nicht etwa in die Bibliothek des Nationalmuseums) aufgenommen werden.

Infolgedessen stellte Herr Lajos Haan als einer der Hauptnotare der Weltkirche auf der Versammlung der Weltkirche des Zweiges, die am 18. und 20. Oktober 1882 in Budapest stattfand, einen Antrag in dieser Angelegenheit, und die Versammlung beschloss die Petition, „die Universität Halle um die Übergabe der dortigen Bibliotheca Hungarica an die evangelische Weltkirche zu ersuchen.“ (Protestáns Egyházi és Iskolai-Lap L. 1882. process 1374). Lajos Haan bereitete sie vor, und mit Datum vom 28. Februar 1883 wurde sie der Universität Halle vorgelegt. Aber der Akademische Senat lehnte höflich, aber bestimmt ab, obwohl die Evangelisten in Ungarn darin nur um die Handschriften der ungarischen Bibliothek von Halle baten.

Seine Beschreibung des Zustands, der Verwaltung und der Bedingungen der ungarischen Bibliothek in Halle entspricht genau den Informationen, die die Museumsbibliothek darüber hat; sein Wunsch, diesen vergrabenen Bücherschatz (Druckschriften und Manuskripte) vor dem Verlust zu retten, ihn für die ungarische Kultur zu bewahren und ihn in der Bibliothek des Nationalmuseums der forschenden Öffentlichkeit zugänglich zu machen, ist ein deutliches Echo auf Béla Majláths Absicht, die fraglichen Bücher zu retten, die er in der Ausgabe 1 der „Könyvszemle“ von 1881 erklärte.

Der Vorschlag von Herrn Révész wurde von Herrn László Stomp, einem Priesteramtskandidaten, in der Ausgabe 1886 des „Protestáns Egyházi és Iskolai-Lap“ (1402–1404) in seiner Mitteilung mit dem Titel „Die ungarische Bibliothek in Halle“, in der er aus eigener Erfahrung die schlimmen Zustände der ungarischen Bibliothek in Halle schildert und ihre Räumlichkeiten als „eine völlig entleerte blutige Kloake“, ihre Leitung als „miserabel“ und ihre ganze Wirtschaft als so schwerfällig und ungeheuerlich bezeichnet, dass diese Zustände freiwillig „das Bewusstsein der Ungeeignetheit, die notwendigen Schritte zu unternehmen, wecken“.

Zu diesem und zu dem oben erwähnten Artikel von Herrn Kálmán Révész hat Herr Mátyás Szlávik im Jahrgang 1886 des „Protestáns Egyházi és Iskolai-Lap“ (1432–1434) seinen Artikel „Die ungarische Bibliothek von Halle“ publiziert, in dem er die nachlässige Verwaltung der ungarischen Bibliothek von Halle beschrieb und mit Beispielen illustrierte, dass einige seltene ungarische Bücher aus der ungarischen Bibliothek der Stiftung in die große Bibliothek der Universität Halle gewandert waren, wo sie mit einer normalen Bibliothekssignatur versehen worden seien und trotz aller Bemühungen bis heute nicht zurückgegeben werden konnten, und dass einige Handschriften mit ungarischen Bezügen aus der Stiftungsbibliothek bereits verloren gegangen seien.

Die Bibliothek und ihr Kustos jedoch sahen dies nicht: Rose, der Universitätssekretär in Halle, versprach, dass die Bibliothek in Zukunft einen neuen Raum erhalten würde, in dem die ungarischen Bücher aufbewahrt werden könnten. Er schildert dann umständlich, dass der hallesche Universitätssenat den Antrag der ungarischen Protestanten ablehnte, weil er die ungarische Bibliothek in Halle als Teil der dortigen ungarischen Universitätsstiftung betrachtete, und er vertritt daher die Auffassung, dass die ungarische Bibliothek in Halle Eigentum einer protestantischen Stiftung ist, auf die nur ungarische Protestanten (und nicht das Nationalmuseum) Anspruch erheben können, und lehnt daher den Vorschlag von Herrn Kálmán Révész zur Rettung der Bibliothek entschieden ab. Schließlich schlägt er vor, dass die Frage der Handschriften der ungarischen Bibliothek in Halle von den Delegierten der ungarischen Protestanten, die zur jährlichen Generalversammlung der Gustav-Adolf-Gesellschaft nach Deutschland reisen, aufgegriffen wird, dass ein Inventar der ungarischen Handschriften in Halle erstellt und veröffentlicht wird und dass ihr Inhalt für das Weltarchiv kopiert wird.

Dies ist eine kurze Geschichte des Falles. Wir haben dies mitgeteilt, ohne dass wir über das Gesagte näheres erwägen oder von unseren Positionen abrücken wollen. Sollten sich neue Entwicklungen ergeben,

werden wir unsere Leser darüber informieren. Wir wenden uns nun dem Inhalt des Artikels von Herrn Kálmán Révész zu. Zunächst einmal sollten wir ihm Glück wünschen für das gute Ergebnis, das er bei seinen dreistündigen Recherchen in der Bibliothek von Halle erzielt hat.

Unter den 52 alten ungarischen Drucken aus der Zeit vor 1711, die er auflistet, sind neun sehr seltene Werke und fünf Unikate, die Herr Révész ausführlich beschreibt. Von diesen 52 alten ungarischen Büchern stellen wir fest, dass ihre Titel (mit Ausnahme der *Gratiarum Actio* von 1597 in Debrecen) im oben erwähnten Katalog des Nationalmuseums enthalten sind, aber da die Museumsbibliothek feststellte, dass dieser Katalog nicht ganz zuverlässig war, nahm sie in die vom Universitätsprofessor in Halle angeforderte Liste der Bücher nur die Unikate auf, die nicht angezweifelt wurden. So wurde „Das beklagenswerte Lied der Gefangenen von Váradi“ nicht als Unikat aufgenommen, weil das Erscheinungsjahr im Katalog nicht angegeben war, und die beiden Drucke von 1633, oder richtiger 1683, und die Drucke aus dem 17. Jahrhundert von Lócsei wurden in dem nach Halle gesandten Katalog ausgelassen, weil sie in Károly Szabós Altungarischer Bibliothek unter den Nummern 1297 und 1591 beschrieben sind. Andererseits wurde das Werk von István Peniyesz Osztopányi von der Museumsbibliothek angefordert, aber nicht von der Bibliothek in Halle übersandt, wie wir am Anfang unserer Anmerkung sagten. Diese Bemerkung schmälert in keiner Weise den Wert des Artikels von Kálmán Révész, denn er hat unsere Literatur um drei unbekanntere Publikationen bereichert. Wir geben den Neuzugängen eine laufende Nummer und kommentieren sie, wie auch die anderen, unter dem Sternchen. Hrsg. [*Ende der redaktionellen Vorbemerkung*]

Im vergangenen Juni hatte ich die Gelegenheit, die „Bibliotheca Hungarica“, die mit der Universität Halle verbunden ist, etwas genauer in Augenschein zu nehmen. Zu dieser Bibliothek hat Herr Mátyás Szávih – der, wie ich glaube, einige Jahre lang auch das Amt des Bibliothekars innehatte – in der 17. Ausgabe des Jahrgangs 1882 dieser Zeitschrift einen umfangreichen Bericht veröffentlicht, in dem jedoch aus einem mir unbekanntem Grund die Bücher, die die größten Schätze dieser Bibliothek darstellen, nicht erwähnt werden. Es gibt hier fünf alte ungarische gedruckte Bücher, die bisher völlig unbekannt sind und daher Unikate darstellen; unter den 52 alten ungarischen Büchern in der Bibliothek (die vor 1711 erschienen sind) ist ein sehr seltenes und wertvolles Stück. In den drei Stunden, die ich in der Bibliothek verbringen konnte, habe ich eine vollständige Liste alter ungarischer Bücher erstellt (und zwar nicht anhand des Katalogs, der in vielerlei Hinsicht sehr unvollständig ist). Ich beeile mich, diese Liste zuerst zu veröffentlichen, um überall auf die selteneren Bücher hinzuweisen.

Székely István : *Chronica*. 1559.

Melius: *Sámuel és király* oh könyve. 1565.

Sylvester: *Uj-testamentom*. Bécs, 1574.

Pécsi Lukács : *Sst. Ágoston doktor*. 1591. Bisher waren nur drei Exemplare bekannt, dies ist das vierte.

5. Sós Kristóf: *Postula*. 1598.

Károli Péter: *Symbolum apostolicum* 1600. Bisher sind nur zwei Exemplare bekannt, dies ist das dritte.

Pázmány: *Mostan támadt tudományok hamissága*. 1605.

Magyarátja az Evangeliomoknak. Bártfa, 1608. Zwei Exemplare bisher, dies ist die dritte.

10. Samarjai : *Magyar harmónia*. 1628.²

² Szávik erwähnt auch das Werk von János Sartorius mit dem Titel „Magyar lelki óra“ (Ungarische Geistesstunde). Da ein solches Buch unseres Wissens nicht existiert und somit auch nicht in Halle zu finden ist, muss ich glauben, dass Samarjais Name und Werk hier falsch wiedergegeben werden (siehe die entsprechende Mitteilung von Mátyás Szávik im *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* von 1886, 1.1.1433, wonach das fragliche Werk von Sartorius in den Jahren 1731, 1732 und 1733 erschienen ist).

Lethenyei: Hitünk ágainak rövid összeszedése. Csepreg, 1635.

Keresztúri: Csecsemő keresztyén. 1638.

Tasi G.: Elménknek felmenetele. 1639.

Kassai András: Centuria quaestionum Bártfa. 1644. Bislang ein Unikat in der Bibliothek der Akademie, dies ist das zweite Exemplar.

15. Laskai: Hitzakadás megorvoslása. 1644.

Gelei K. István: Válságtitka 3-dik kötet. 1649.

Megyesi P.: Dialógus. 1650.

Agenda és Canones. Somorja, 1650.

20. Apáczai Csere: Encyclopaedia. 1653.

Király Jakab: Mise nem mise. 1654.

Gyöngyösi: Ker. vallás fundamentomi. 1657.

Jezsuita páterek titkai. 1657.

Pápasták méltatlan üldözése. 1657.

25. Czeglédi: Az országok romlásáról. 1659.

Szalóczy M.: Tanítóknak választételek. 1660. Bislang zwei Exemplare, dies ist das dritte.

Drégelypalánki: Spéculum Mysticum. 1668. Bislang drei Exemplare, dies ist das vierte.

Nógrádi: Idvösség kapuja. 1672.

Szathmárnémeti M.: Dominica. 1675.

30. Bal ássa es Rimai énekei. Pozsony, 1676. Bisheriges Unikat im Nemz. Museum, dies ist das zweite Exemplar.

Németi M.: Psalterium. 1679.

Mártonfalvi Gy.: Szent história. 1681.

Bandi: Magyarázat a 68. zsoltárra. 1690.

Lisznyai: Magyarok krónikája. 1692.

35. Augustana confessió magyarul. 1692. Bislang zwei Exemplare, dies ist das dritte.

Balog György: Cicero 4 könyvei. 1694.

Felvinczi: De conservanda valetudine. 1694.

Páriz-Pápai: Pax corporis. 1695.

Verbőczi: Tripartitum. Kolosvár, 1698.

40. Otrokócsi: Isten előtt járók tökéletessége. 1699.

Molnár Albert: Discursus de summo bono. 1701.

Balog György: Cornélius Nepos. 1701.

D. Ember Pál: Garizim és Ebal. 1702.

Ács Mihály: Magyar theologia. 1709.

45. Zólyomi Boldizsár: Elmélkedések 1710.

Zólyomi B.: Kegyesség gyakorlása. 1710.

47. (Babai Gy.): Francke a gyermeknevelésről. Halle, 1711.

Neben den hier aufgelisteten 47 Werken, von denen 2 Zweit-, 5 Dritt- und 2 Viertexemplare sind, befinden sich, soweit wir wissen, noch 5 weitere alte ungarische Drucke in dieser Bibliothek, die bisher völlig unbekannt waren und somit Unikate sind. Ich werde sie im folgenden beschreiben.

I.

(Nr. 301) Debreceen 1597.³

Gratiarum actio cum adiuncta praecatione, pro universis acceptis et accipiendis spiritualibus et corporalibus Dei optimi beneficiis. Debreceen. M. D. IIIC.

Achtzehntes Jh., 8 nicht nummerierte Blätter.

Inhalt: 1. Gewöhnliches langes Bittgebet. 2. das Morgen- und Abendgebet der kleinen Kinder. 3. die bittere Klage der Kirche von Ungarn gegen die Tataren im Jahre 1594. Nota : Lass mich nicht fallen, oh Majestät...

Beginn:

In großer Bitterkeit, o höchster Gott, Herr ihrer Heerscharen, o mächtiger Schutz des ungarischen Volkes, in unserem großen Verderben schreien wir zu dir: schau auf deine Waisen!

Insgesamt 16 Strophen mit Taktstrichen. In der Strophenüberschrift: Nicolaus Agriusla. Der Autor ist also: Miklós Egri.

Die Psalmen IV und XLVII beschließen dieses interessante Büchlein.

II.

Kassa 1633.

Die Lehre der wahren christlichen Religion hat ein Fuuda-Mentom, das in fünf zusammenfassenden Artikeln kurz dargestellt ist. Diese wurden von täglichen Morgen- und Abendgebeten und Danksagungen begleitet. Sie wurden nun zum ersten Mal zum Nutzen der schwächeren Jugend veröffentlicht. Gedruckt in Kassa von István Boityz (oder Bostijz) im Jahr 1633.

12 Ausgaben, Titelblatt und Text 24 Seiten.

Der Inhalt dieses lutherischen Katechismus ist zweifelsfrei: 1. über Gott, 2. über Sünde und Gesetz, 3. über Rechtfertigung und Gerechtigkeit, 4. über Buße, 5. über das Abendmahl. Danach folgen: zwei Bekenntnisformeln, apostolische Glaubensformel, Zehn Gebote, Morgen- und Abendgebet mit Nachgebet.

Das Unikat hat die doppelte Ehre, uns einen Drucker aus Kassa vorzustellen, von dem die Geschichte der Druckerei noch nie etwas gehört hat. Die Drucke aus dieser Zeit in Kassa werden von der Druckerei von Frau Daniel Schulz herausgegeben. Vielleicht war der Leiter dieser Druckerei Boityz oder Bostijz (der dritte Buchstabe ist unleserlich), der sein Glück auf eigene Faust versuchte, aber sein Geschäft war nicht von Dauer.⁴

³ Der Titel dieses Buches ist im Katalog der Museumsbibliothek nicht enthalten und in unserer Literatur völlig unbekannt. Wir starten damit den IV. Jahrgang unserer Zeitschrift „Additions“. Herausgeber

⁴ In diesem Punkt irrt unser Kollege. Der Katechismus, den er beschreibt, ist kein Unikat. Károly Szabó kennt ihn und hat ihn in seiner Altungarischen Bibliothek unter der Nummer 1297 aufgeschrieben. Es handelt sich nicht um ein seltenes Werk. Auch der Drucker István Rosits aus Kassa ist nicht unbekannt. In den Bänden I und II des von Károly Szabó zitierten Werkes sind mehrere seiner Drucke beschrieben. Der Fehler ist offensichtlich darauf zurückzuführen, dass Herr Révész als das ursprüngliche Datum 1683 ansah, entweder weil es auf der Kopie verwischt war oder wegen der Kürze der Zeit, 1633 statt 1683. Dieser Fehler wird hiermit berichtigt, und das beschriebene Buch erhält keine Nummer. Herausgeber

III.

(Nr. 302) *Ohne Ort und Jahr.*

In diesen Versen klagte ein Christ den ungarischen Gefangenen, die auf dem Boden des traurigen Kerkers von Vratislav schmachteten, ihre bittere Gefangenschaft.⁵

Gedruckt von.....

Die handschriftliche Seite mit dem Ort und dem Jahr des Drucks ist noch nicht freigelegt. Ich hatte keine Zeit mehr, den Druckort genau zu bestimmen, aber es wird entweder Debrecen oder Cluj-Napoca sein. In Várad gab es, wie wir wissen, schon damals keine Druckerpresse. Auch kann das Datum der Veröffentlichung nicht über das 17. Jahrhundert hinausgehen, da das Gedicht selbst 1681 geschrieben wurde.

Die kleine Weide ist achtfach und besteht aus sechs nicht nummerierten Blättern, von denen das erste und letzte völlig leer ist. Auf dem dritten Blatt steht also der Vers, auf dem fünften Blatt beginnt und auf dem zehnten Blatt endet das 24 Strophen umfassende vierzeilige Gedicht, dessen letzte Strophe diese ist:

In eintausendsechshundertundachtzig und einem Jahr,
in der letzten Woche des Monats St. Michael,
als ich die Gefangenschaft meines Volkes im Kerker sah,
habe ich dies in meinem Leben in Varad erhalten.

Es ist unmöglich, aus den Versköpfen einen Namen zu lesen. Dieses Exemplar war laut der Inschrift ein Geschenk von János Szathmáry an Mihály Kotarides.

IV.

(Nr. 303) *Lőcse 1693.*

Eine bisher unbekannte Ausgabe von Zsigmond Pernyeszi Osztopányis Werk „Die Frömmigkeit der frommen Seele, die die Quelle des geistigen Trostes ist“, erschienen 1676 in Kolozsvár (siehe Szabó K. Alte Ungarische Bibliothek I. Nr. 1195), gedruckt 1693 in Lőcsé. 24 Auflagen. Titelblatt Widmung 2 Blätter. Text 1-399 Blätter. Index-Tafel 5 Blätter.⁶

V.

Lőcse XVII. Glasur.

Ein ganzes Jahr lang hat sich eine eifrige Seele Sonntagsevangelien, Kernel und Cillya, kurze und einfache ungarische Verse, angeeignet.

Gedruckt in Lőcsé bei Samuel Brewer.

Das Jahr des Drucks ist nicht angegeben, Brewer ist als Drucker 1662–1699 aufgeführt, was dem Zeitraum dieses kleinen Drucks entspricht, 8 Blätter von 24 nicht nummerierten Blättern.⁷

Neben diesen fünf bisher völlig unbekanntem Unikaten wird im Katalog der Bibliothek auch ein seltenes Buch erwähnt, das sich nicht mehr in der Bibliothek befindet. Und dieses:

„*Trauer in Versen in der Kirche von Sijca. Geschrieben von einem Flüchtling. Lőcse 1694.*“ Dieses Unikat wird auf den Seiten 240–242 des 1881 erschienenen Bandes der „Magyar Könyvszemle“ beschrieben, mit

⁵ Dieses Buch ist in unserer Literatur wirklich unbekannt und stellt die 302. Herausgeber

⁶ Die Bibliothek des Nationalmuseums forderte diese Ausgabe seinerzeit bei der Universitätsbibliothek Halle an, erhielt sie aber nicht. Wir freuen uns, dass Herr Révész sie ausfindig machen und präsentieren konnte. Herausgeber

⁷ Dieses Buch wird von Károly Szabó in seinem Band I. unter 1591 beschrieben, und das einzige bekannte Exemplar befindet sich in der Bibliothek des Reformierten Kollegs von Pest. Das Exemplar in der ungarischen Bibliothek in Halle ist ein Duplikat. Herausgeber

dem Hinweis, dass „zwischen dem Nationalmuseum und der Bibliothek der Universität Halle Verhandlungen über seinen Erwerb im Gange sind.“

Und da dieses Buch, wie gesagt, in Halle nicht mehr zu finden ist, befindet es sich zweifellos im Besitz der Bibliothek des „Ungarischen Nationalmuseums“.⁸ Und hier ist es zweifellos besser als dort aufgehoben, so dass ich nicht zögere, die Leitung des Nationalmuseums auf die anderen soeben erwähnten Raritäten aufmerksam zu machen, verbunden mit dem Wunsch, dass auch sie so bald wie möglich für unsere erste heimische Bibliothek beschafft werden mögen.

Abgesehen von der Tatsache, dass diese ungarischen Unikate in der Tat einen würdigen Platz in der Heimat hätten, müssen wir auch berücksichtigen, dass die gegenwärtigen Bedingungen der Bibliothek in Halle keine vollständige und beruhigende Garantie für ihre sichere Erhaltung bieten können. Die Schlüssel der ungarischen Bibliothek sind, wenn ich mich richtig erinnere, in den Händen eines Universitätsangestellten, des Sekretärs, ohne dessen Wissen der unter den ungarischen Studenten ausgewählte Bibliothekar die Bibliothek nicht betreten darf. Der deutsche Universitätsverwalter ist also für die Verwaltung verantwortlich, aber eine Kontrolle ist ohne einen regelmäßigen und vollständigen Katalog unmöglich. Die Notwendigkeit einer solchen Kontrolle wird durch die traurige Tatsache bestätigt, dass die Bibliothek viele der wertvollen Manuskripte nicht mehr enthält, die laut Katalog zu Beginn des Jahrhunderts zweifellos vorhanden waren.

Aufgrund der kurzen Zeit, die mir zur Verfügung stand, konnte ich den nicht-„altungarischen“ Teil der Bibliothek und die Handschriften nur sehr oberflächlich durchsehen, aber ich kann die oben erwähnte traurige Tatsache mit absoluter Sicherheit feststellen, auch nach der nachdrücklichen Aussage meines Freundes László Stomp, des letztjährigen Bibliothekars. Es wäre sehr wünschenswert, wenn einer unserer jungen Priesteramtskandidaten, die sich derzeit in Halle aufhalten, die Aufgabe übernehmen würde, das Handschriftenarchiv zu ordnen und zu katalogisieren und diesen Katalog so bald wie möglich zur Verfügung zu stellen.

Die ungarische Bibliothek in Halle, die völlig getrennt und unabhängig von der Universitätsbibliothek verwaltet wird, ist meines Erachtens ungarisches Eigentum, und wenn wir noch mehr differenzieren wollen: Eigentum der ungarischen evangelischen Kirche.

Die zuständigen Kreise sollten sich daher darum bemühen, dass die wertvolleren Bücher und Manuskripte, die sich dort befinden und sehr stark gefährdet sind, so schnell wie möglich ins Land zurückgebracht und an einem sicheren und leicht zugänglichen Ort untergebracht werden, zum Beispiel in der Bibliothek des Nationalmuseums.⁹

⁸ Die Bibliothek des Nationalmuseums hat diese und die vier anderen ungarischen Werke bereits als Leihgabe an die Universitätsbibliothek Halle zurückgegeben. Alle, die sich für diese Angelegenheit interessieren, sollten dies beachten. Herausgeber

⁹ Wir freuen uns, dass die Stellungnahme unseres Kollegen mit den Absichten der Nationalen Museumsbibliothek übereinstimmt. Wir können den Freunden der nationalen Kultur versichern, dass die Nationale Museumsbibliothek in dieser Angelegenheit unter allen Umständen ihrer Pflicht nachkommen wird. Herausgeber